

کتاب ایرانی در روایت فرانسوی

Francis Richard, *Le Livre Persan*. Paris: Bibliothèque Nationale de France, 2003, 94 pp. illustr.
ISBN 2-7177-2065-0

که موضوع مقاله سوم است در همین زمینه تدوین شده است. جامی شاعری دانشمند و پرکار بود چنان که تألیف چهل و پنج عنوان کتاب را به او نسبت می‌دهند. او در شعر محتوا را برتر از شکل می‌دانست و شعر را در راه تعلیم آموزه‌های اخلاقی و انسانی به کار می‌برد. شاید به همین سبب است که شهرت او در مقام شاعری حکیم از همان زمان حیاتش در اقطار عالم اسلام، مخصوصاً در آسیای صغیر و دربار سلاطین عثمانی پیچید و موجب رواج آثارش در آن دیار و دربار شد و نسخه‌های گوناگون از آنها فراهم آمد و چه بسیار منظومه‌ها که به تقلید از آنها سروده شدند.

«سرلوح مذهب: آرایه‌ای رایج در نسخه‌های خطی ایرانی» آخرین مقاله این مجموعه است که در آن یکی از مشخصه‌های خاص کتاب ایرانی مورد توجه و بحث قرار گرفته است. منشأ این هنر و تاریخ دقیق آن دانسته نیست و با آن که نمونه‌های مشابه آن در متون کهن یونانی، مصری و قبطی مشاهده شده است هیچ ارتباط مسلمی با آنها ندارد. مؤلف در این مقاله ابتدا به بررسی اصطلاحاتی مانند لوح، سرلوح، عنوان، شمس و غیره پرداخته و عناصر و اجزای تشکیل دهنده آنها را شناسایی و معرفی کرده است و پس از آن نمونه‌های جالب نسخه‌های حاوی سرلوح و شمس و مذهب شده موجود در کتابخانه ملی فرانسه را به دست داده است. سی و دو تصویر سیاه و سفید و رنگی از انواع سرلوح، خط، تذهیب، مجدول‌سازی، حاشیه‌نویسی... کتاب ایرانی را تکمیل می‌کنند و در مجموع آن را به صورت ابزاری سودمند و آموزنده برای هر گونه تحقیق در باب نسخه‌شناسی و آگاهی از هنرها و فنون کتاب‌آرایی در دوره اسلامی ایران درمی‌آورند.

ع. روح‌بخشان
مرکز نشر دانشگاهی

فرهنگ از طریق آن در «جهان ایرانی» یعنی از آسیای صغیر تا هندوستان و ترکستان مورد بحث قرار گرفته است. کتاب تا اواسط قرن گذشته تنها وسیله نقل و انتقال فرهنگ و علوم در مشرق زمین و مخصوصاً ایران بوده است، و چون علوم عمدتاً در انحصار درباریان و بزرگان بوده‌اند دربارهای سلطنتی و دستگاه‌های امیران، چه پیش از اسلام و چه پس از آن، نقش اساسی در تهیه و تدوین کتاب و انتقال آن داشته‌اند. مؤلف به اختصار بیان می‌کند که کتاب در دربارهای سامانی، سلجوقی، اتابکان، تیموریان، صفویان و بعد از آنها چگونه فراهم می‌آمده است و چه عواملی، هم از نظر کیفی و محتوایی (موضوع) و هم از جهت کمی و فنی در پدید آمدن آن دست و نقش داشته‌اند، و کتاب چه سان از یک نقطه به نقطه دیگر و از یک عصر به عصر دیگر منتقل می‌شده است. بدیهی است که در این میان «استنساخ» یا نسخه‌برداری و تهیه رونویس از متون کاری رایج و ارجمند بوده و در زمینه نقل و انتقال کتاب نقش اساسی داشته است.

بدیهی است که به رغم فقدان چاپ گاهی آثار یک نویسنده یا شاعر شهرت خارق‌العاده می‌یافته و موجب پیدایی «موفقیت ادبی» برای صاحب خود می‌شده است. از آن جمله‌اند: آثار منظوم مولانا عبدالرحمان جامی، شاعر نامدار سده نهم هجری، که نسخه‌هایشان در سراسر مشرق زمین پراکنده شدند و شهرت عالمگیر برای جامی پدید آوردند. «نمونه‌ای از یک «موفقیت ادبی»: انتشار آثار شاعرانه جامی در سراسر مشرق زمین»

یکی از محققان اروپایی که سال‌ها درباره نسخه‌شناسی پژوهش کرده و تخصص یافته است پروفسور فرانسویس ریشارد فرانسوی است که تاکنون چند کتاب و دهها مقاله درباره نسخه‌های کهن فارسی و مشخصه‌های آنها به نگارش درآورده و کتاب حاضر به زبان فرانسوی تازه‌ترین آنهاست.

کتاب ایرانی که در یکی از مجلات به غلط به نام «کتاب فارسی» ترجمه و معرفی شده است متشکل از چهار تحقیق جداگانه است که چکیده آنها ذیلاً نقل می‌شود.

در مقاله اول با عنوان «تملک نسخه‌های خطی فارسی به وسیله شعبه نسخه‌های خطی (کتابخانه ملی فرانسه) از سال ۱۷۳۹ تا امروز» چگونگی راهیابی نسخه‌های خطی فارسی به فرانسه و شکل‌گیری شعبه نسخه‌های خطی در کتابخانه ملی مورد بررسی قرار گرفته است. کتابخانه در فرانسه سابقه دراز دارد و مخصوصاً کتابخانه سلطنتی آن همواره حاوی مهم‌ترین و نفیس‌ترین کتاب‌های زمانه بوده است، اما فهرست آن اول بار در سال ۱۷۳۹/۱۱۵۲ (روزگار نادرشاه) تهیه شد که در آن مشخصات کتابشناختی ۳۸۸ نسخه فارسی درج شده است. شمار نسخه‌های خطی فارسی این مجموعه از آن زمان تا به امروز، تقریباً چهارهزار عنوان بالغ شده است. این افزایش داستانی خواندنی دارد که مؤلف آن را به اختصار گزارش کرده است.

«نقل و انتقال متون در سرزمین ایران و ملاحظاتی درباره رفتارهای مرتبط با نسخه‌نگاری» موضوع مقاله دوم است که در آن چگونگی جابه‌جایی کتاب و انتقال

